

آثار تربیتی استقامت از دیدگاه اسلام

مریم ملک خیاط^۱

چکیده

آثار تربیتی استقامت از دیدگاه اسلام، از جمله مسائلی است که در حوزه های مختلف دینی، اجتماعی و اخلاقی حائز اهمیت است. استقامت، موجب پرورش روح و جسم انسان می شوند و به عبارت دیگر، استقامت موجب تکامل و شکوفایی روح و روان آدمی می گردد، لذا بررسی این موضوع اهمیت فراوانی یافته است. بنابراین با توجه به اهمیت استقامت و نقش سازنده آن در زندگی فردی و اجتماعی افراد، پرداختن به این موضوع ضروری و مهم بوده است. تحقیق حاضر به روش کتابخانه ای گردآوری شده است. هدف در این مقاله بیان آثار تربیتی استقامت از دیدگاه اسلام می باشد. از جمله نتایج بدست آمده در تحقیق آن است که انسان بدون استقامت هم در جهات مثبت و هم در برابر عوامل منفی شکست می خورد چرا که استقامت از هر عظیمی و از هر سختی محکم تر و کلید هر مشکلی است و می توان گفت که کلید اصلی پیروزی است.

کلیدواژه: آثار تربیتی، استقامت، اهمیت استقامت، دیدگاه اسلام،

^۱ سطح دو، حوزه امام جعفر صادق (ع)، www.maryam09@gmail.com

مقدمه

نقش استقامت در غلبه بر دشواری ها قابل انکار نیست استقامت مانع از پای درآمدن انسان درمواجهه با مشکلات است و مشکلات را برای فرد آسان می کند ، لذا ضروری بوده به بحث در این باره پرداخته شود .

استقامت در رویارویی با مشکلات آثار تربیتی فراوانی در پی دارد که خداوند در آیات متعددی به آن ها اشاره کرده و آن را رمز پیروزی و رسیدن به سعادت دانسته است ، بنابراین انسان برای رسیدن به سعادت و رستگاری در آخرت و خوشبختی و دستیابی به پیروزی ، به استقامت نیازمند است و اگر در این مسیر استقامت خود را از دست دهد، نه تنها آنچه را که تحصیل کرده از دست می دهد بلکه باید منتظر عواقب کار خود نیز باشد و این امر اهمیت موضوع را دو چندان کرده است.

استقامت در گرو داشتن اراده ای قوی در انجام کارهای مهم زندگی است، اموری که در زندگی روزمره با آن روبرو می شویم و یا اموری که جهت دهنده مسیر زندگی ما هستند، انسان با استقامت از هر امتحانی سربلند بیرون می آید. همچنین با استقامت علاوه بر دست یابی به تجربه، عاقل تر و با هوش تر می شود و در نتیجه آن و با به کار انداختن اندیشه، استعدادهای نهفته اش آشکارتر می شود و در پس این امر ، همواره از آثار و فواید استقامت بهره مند خواهد شد.

در رابطه با پیشینه تاریخی استقامت با نگاهی به آیات قرآنی و تفاسیر متوجه می شویم که یکی از فضائلی که خداوند در جنگ پیامبران را به آن امر کرده استقامت است، لذا بحث استقامت از زمان پیامبران الهی وجود داشته و به آن امر و تاکید فراوانی شده است.

در رابطه با پیشینه علمی تحقیق حاضر کتب متنوعی گردآوری شده از قبیل: کتاب «باورهای آرام بخش» (۱۳۹۲) نوشته «حسین حسینی» که نویسنده در این کتاب ابتدا به بیان پشتوانه های صبر پرداخته و سپس آن را عاملی در پیروزی در برابر مشکلات و مصائب دانسته است.

کتاب « استقامت » (۱۳۸۵) نوشته «رضا صدر» مؤلف در کتاب کوشیده است که ابتدا به بیان مفهوم استقامت بپردازد سپس با تبیین راهکارهای تحصیل استقامت، آثار دنیوی و اخروی آن را بیان کند.

کتاب « صبر و شکیبایی دستاویز رستگاری » (۱۳۸۶) تألیف «ذبیح الله صدری» مؤلف در این کتاب به بررسی صفت صبر و شکیبایی در قرآن و کلام ائمه پرداخته است. صبر چیست و صابر کیست؟، قرآن کریم، صبر و شکیبایی، صبر و شکیبایی در لسان گوهر بار معصومین ، صبر و شکیبایی راهکار انبیاء سلف و برخی الگوهای صبر و شکیبایی عناوین بخش‌های کتاب را شامل می‌شود.

با توجه به کتب و مقالات گردآوری شده در رابطه با این موضوع برآنیم که ،آثار تربیتی استقامت بر حل مشکلات اخلاقی و عاطفی با تاکید بر آثار قرآنی علامه را بیان کنیم، جایگاه و ارزش استقامت در قرآن را بیان کنیم؟ راههای تحصیل استقامت را تبیین کنیم؟ آثار استقامت را بیان نماییم؟

۱- مفهوم شناسی

۱-۲- استقامت

«استقامت» در لغت به معنای «راست ایستادن ، درست شدن ، ایستادگی و پافشاری کردن و پایداری کردن است.»^۱ و در اصطلاح «تحمل و بردباری در مقابل سختی ها و مصایب زندگی است. مشکلاتی که می توانند چشم انسان را از دیدن واقعیت هاباز دارد و در ادامه مسیر زندگی ما را دچار تزلزل کند.»^۲

استقامت در کتب روایی نیز به آن اشاره شده و نمونه آن در دعای امام عصر چنین آمده: «وَ أَكْرِمَنَا بِالْهُدَى وَالْإِسْقَامَةِ» «خدایا به وسیله هدایت شدن و استقامت در راه هدایت، ما را گرامی بدار.»^۳ در این فراز از مسأله مهم و کلیدی یعنی کرامت هدایت و استقامت که منشأ و سرچشمه فضایل و کمالات عظیم و اساس ترقی و تعالی است سخن به میان آمده که بدون آن هرگز انسان به فلاح و رستگاری نمی رسد.

در قرآن نیز به آن اشاره شده از جمله سوره توحید مسأله هدایت و استقامت که هر روز در نمازهای خود در سوره حمد می گوییم: «ایک نعبد و ایک نستعین» «تنها تو را می پرستیم و تنها از تو یاری می جوییم.»^۴ بشر در این جهان با نیروهای مختلفی روبرو است ، هم از نظر نیروهای طبیعی ، و هم از نظر نیروهای درون ذاتی خود. برای اینکه بتواند در برابر عوامل مخرب و ویرانگر و منحصر کننده ، مقاومت کند احتیاج به یار و مدد کاری دارد، اینجا است که خود را در زیر چتر حمایت پروردگار قرار

^۱ راغب اصفهانی ، مفردات فی الفاظ القرآن، ج ۴، ۲۷۳.

^۲ طباطبایی، تفسیر المیزان ، ج ۲۰ ، ص ۳۵۵.

^۳ جوادی آملی ، امام مهدی موجود موعود ، ص ۲۰۲.

^۴ حمد ، ۶.

می دهد، همه روز از خواب بر می خیزد، و با تکرار جمله «ایاک نعبد و ایاک نستعین» اعتراف به عبودیت پروردگار کرده و از ذات پاک او برای پیروزی در این مبارزه بزرگ کمک می گیرد، و شامگاهان نیز با تکرار همین جمله سر به بستر می نهد، با یاد او بر می خیزد و با یاد و استمداد از وجود او بخواب می رود و خوشا به حال کسی که به چنین مرحله‌ای از ایمان برسد، در برابر هیچ گردنکشی و زورمندی سر تعظیم فرود نمی آورد، در مقابل جاذبه مادیات خود را نمی بازد.^۱

محققان و صاحب نظران گفته اند و تجربه ثابت کرده که نگهداری و تداوم کار نیکی که انسان ایجاد کرده، از خود ایجاد آن، مهم تر و سخت تر است. از این رو دوراندیشی و عاقبت به خیری و مقاومت در مسیر آرمان ها موجب پرورش و افزایش و رونق خواهد شد و افزایش بدون رویش، و رویش بدون افزایش نتیجه بخش نیست، بنابراین چراغ مفاهیم عالی انسانی، و ارزش های والای بشری و الهی در پرتو استقامت و پایداری روشن است و لحظه به لحظه موجب رشد مراحل هدایت خواهد شد و اگر استقامت نباشد، این چراغ خاموش می شود .

مهم ترین گام برای رسیدن به سعادت و رستگاری ، استقامت داشتن است ؛ زیرا کسی که استقامت دارد، از صبر و حلم و ثبات قدم نیز بهره مند می شود. خداوند در قرآن می فرماید: «فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَ مَنْ تَابَ مَعَكَ وَ لَا تَطْغَوْا إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ»^۲ «پس تو چنان که مأموری استقامت و پایداری کن و کسی که با همراهی تو به خدا رجوع کند نیز پایدار باشد، و هیچ از حدود الهی تجاوز نکنید که خدا به هر چه شما می کنید بصیر و داناست.» مراد از استقامت، همان ادای مأموریت و رساندن آن و جلوگیری از منهیات الهی است چنان که در قرآن، مأمور بدان شده بود.^۳ در کتب تفاسیر اسلامی بیان شده که مراد از استقامت آدمی در یک کار، این است که از نفس خود بخواهد که درباره آن امر قیام کند و آن را اصلاح کند به طوری که دیگر فساد و نقص به آن راه نیابد و به حدکمال و تمامیت خود برسد.^۴

^۱قرائتی، تفسیر نور، ج ۱، ص ۹۰

^۲هود، ۱۱۲.

^۳طبرسی، مجمع البیان فی تفسیر القرآن ، ص ۳۰۴.

^۴ طباطبایی ، تفسیر المیزان ، ج ۲۰ ، ص ۴۷.

کسانی که گفتند پروردگار ما خداست سپس ایستادگی کردند بیمی بر آنان نیست و غمگین نخواهند شد.^۱

مراد از اینکه گفتند: «رَبُّنَا اللَّهُ» اقرار و شهادت به انحصار ربوبیت در خدای سبحان و یکانگی او در آن است. و مراد از استقامتشان در مقابل شهادت خود، این است که از آنچه که شهادت به حقانیتش می دهند، منحرف نمی شوند و رفتاری برخلاف آن و برخلاف لوازم آن نمی کنند. «فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ» یعنی در پیش روی خود، هیچ خطر احتمالی ندارند و هیچ عقابی، حتی احتمالی در انتظارشان نیست و به همین جهت، اندوهی ندارند و نیز هیچ مکروه قطعی و محقق ندارند و به همین جهت، اندوهی نخواهند داشت چون همیشه خوف، جایی پیدا می شود که پای احتمال خطری در بین باشد و اندوه، وقتی به دل می آید که خطری واقع شده باشد.^۲

«ربنا الله» فقط جمله ای نیست که گفته می شود و تنها عقیده ای نیست که به درون بدود و به دل برود و بس بلکه این سخن، برنامه کاملی برای زندگی است و هرگونه تلاش و هرگونه رویکردی و هرگونه حرکتی و هرگونه اندیشه ای را در بر می گیرد و ترازویی را می گذارد و نصب می دارد که برای اندیشه و احساس، مردمان و اشیاء، اعمال و افعال، واقعه ها و رخدادها، رابطه ها و تماس ها و خویشاوندی ها و پیوندها در سراسر گستره این هستی به کار می رود و بدان سنجیده و ارزیابی می شود. استقامت و ماندگاری و استمرار و دوام و ثبات بر این برنامه، پله ای است که به دنبال پذیرش همین برنامه پیش می آید. استقامت و پابرجایی و آرامش نفس و اطمینان دل و استقامت و ماندگاری احساس ها و اندیشه هایی که بر دل می گذرد، اینها باید سست و لرزان و پریشان نگردند و دچار شک و تردید نشوند. از اینجا و آنجا نداها و فریادهایی برای منحرف کردن و به کژراهه کشاندن بلند می شود و به گوش می رسد. استقامت بر راستای برنامه «ربنا الله»، بعد از شناخت آن و برگزیدن آن، قرار دارد و پیش می آید. کسانی که خدا، شناخت و استقامت را بهره ایشان می سازد، گروه گزیده ای

^۱ احقاف، ۱۳.

^۲ طباطبایی، تفسیر المیزان، ج ۲۰، ۴۳۷.

هستند. چنین کسانی «فلا خوف علیهم و لا هم یحزنون» هستند. پس طبق این آیه، کسانی که استقامت می ورزند، از خوف و حزن به دور می شوند.^۱

۴-۶- شادی و راحتی

از دیگر آثار استقامت، دستیابی به نشاط و شادابی و راحتی است. خداوند در قرآن می فرماید: «ان مع العسر یسری» «قطعا یا سختی آسانی است».^۲

بسیار اتفاق افتاده که یک ساعت صبر، سبب شادی طولانی خواهد شد. این آیه و امثال آن به یک اصل مهم و تاثیر گذار در فرایند تصمیم گیری ها و عملکردهای تابعه آنها اشاره می کنند. ممکن است انسان در مواجهه با مشکلات و گرفتاری ها، آسان ترین کار را انتخاب کرده و مثلا تسلیم مشکلات شود. این فرد شاید به آرامشی کاذب و زود گذر دست پیدا کند اما مسلما این روند، وی را در گرداب مشکلات، ناراحتی ها و گرفتاری های فراوانی قرار خواهد داد. اگرچه روبرو شدن با ناملائمات و سختی در وهله اول سخت و حتی شاید طاقت فرسا باشد اما با صبر و استقامت در برابر مشکلات، بعد از مدت کوتاهی، نوبت به راحتی و آسایش و بهره مندی از ثمرات پایداری در برابر مشکلات خواهد.^۳

آن کس که تحمل مشکلات کند، و در برابر طوفان ها ایستادگی به خرج دهد روزی میوه شیرین آن را میچشد، روزی که فریاد دشمنان خاموش ، کارشکنی ها بی رنگ ، جاده های پیشرفت و تکامل صاف و پیمودن مسیر حق آسان خواهد شد.^۴

^۱- طباطبایی، تفسیر المیزان ، ج ۲۰، ۴۳۷.

^۲ شرح ، ۶.

^۳ طباطبایی ، ج ۲۰، ص ۵۳۲.

^۴ التنوخی ، فرج بعد الشده ، ص ۶۲۴

نتیجه

استقامت از جمله موضوعات مهم و مورد بحث در حوزه های دینی، اجتماعی و اخلاقی است. آیات قرآنی گویای این واقعیت است که استقامت از صفات مهم و مورد تأکید خداوند است و انبیای الهی در امر رسالت خود، آن را دارا بوده ، لذا مؤمنان با الگوگیری از پیامبران، باید خود را برای نائل شدن به این ویژگی، آماده و تربیت کنند.

با توجه به اینکه انسان در طول زندگی در برابر حوادث و مشکلات فراوانی از جمله مشکلات اخلاقی و عاطفی قرار می گیرند در حالی که انسان عجول آفریده شده و خداوند در آیات متعدد قرآنی بر این مسأله تا کید فراوان نموده که بدون صبر و استقامت نمی توان از پس رویارویی با مشکلات برآمد لذا این تحقیق را گردآوری کردیم تا ارزش و جایگاه و اهمیت و آثار استقامت را در زندگی تبیین کنیم.

بنابراین طبق آنچه که در متن گفته شد ، استقامت از جمله فضایی است که آثار تربیتی فراوانی همچون دوری از حزن و اندوه و جلوگیری از رسوایی و رسیدن به شادی و راحتی و... را به دنبال دارد ، لذا کلید حل بسیاری از مشکلات اخلاقی و عاطفی می باشد، بر این اساس با استقامت می توان به تمام صفات انسانی و ترقیات مادی و معنوی دست یافت، چرا که پیمودن راه استقامت، برای انسان سروری و بزرگواری می آورد و او را از سرزنش این و آن محفوظ می دارد.

به نظر می رسد آنچه که باعث می شود انسان به رستگاری و پیروزی برسد استقامت در رویارویی با مشکلات می باشد.

فهرست منابع

*قرآن

*نهج البلاغه

۱. آقای ، امید ، اخلاق کریمان مقام صبر ، قم : بیت الاحزان ، چاپ اول ، ۱۳۹۰ ش.
۲. انصاریان ، حسین ، صبر از دیدگاه اسلام ، قم : دار العرفان ، چاپ اول ، ۱۳۸۹ ش.
۳. جوادی آملی ، عبدالله ، امام مهدی موجود موعود ، قم : نشر اسرا ، چاپ هفتم ، ۱۳۸۹ ش.
۴. حسینی ، حسین ، باورهای آرام بخش ، قم: نشر عطش، چاپ پنجم ، ۱۳۹۲ .
۵. خامنه ای، علی ، در باب صبر ، تهران : دانشگاه تهران ، چاپ اول ، ۱۳۵۸ ش.
۶. دانشمند ، مهدی ، صبر در آینه تاریخ ، اصفهان : ناشر امیر فدک ، چاپ هفتم، ۱۳۹۹ ش.
۷. صدری ، ذبیح الله ، صبر و شکیبایی دستاویز رستگاری ، مشهد : سخن گستر ، چاپ اول ، ۱۳۸۶ ش.پ
۸. صدر ، رضا ، استقامت ، قم : نشر بوستان : چاپ چهارم ، ۱۳۹۳ ش.
۹. طباطبایی، محمد حسین ، تفسیر المیزان ، ج ۲۰ ، مترجم : محمد باقر موسوی همدانی ، قم : نشر مدرسین ، چاپ پنجم ، ۱۳۷۸ ش.
۱۰. قرائتی، محسن، تفسیر نور، جلد ۱، قم: نشر موسسه فرهنگی درسهایی از قرآن، چاپ دهم، ۱۳۷۴ ش.
۱۱. واسطی ، عبدالحمید، آرام بخش دلها در مصیبت و بلاها، قم : مطالعات علوم و معارف اسلامی ، چاپ سوم ، ۱۳۹۹ ش.
۱۲. التنوخی ، محسن بن علی ، فرج بعد الشده ، بیروت : دار الصادر ، ۱۴۲۳ ق.
۱۳. حرانی ، حسن بن علی ، تحف العقول ، ج ۳ ، قم : آل علی ، چاپ اول ، ۱۳۸۲ ش.

۱۴. راغب اصفهانی ، حسین بن محمد ، مفردات فی الفاظ القرآن ، بیروت : دارالشامیه ، چاپ اول ، ۱۴۱۲ق.
۱۵. طبرسی، فضل بن حسن ، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تهران : ناصر خسرو ، چاپ هشتم ، ۱۳۷۲ش.
۱۶. کاشانی ، محسن ، محجه البیضاء ، قم: فرهوش ، چاپ اول ، ۱۳۹۶ش.
۱۷. مجلسی ، محمد باقر ، بحار الانوار ، ج ۶ ، قم: دارالحديث، چاپ اول، ۱۳۷۶ش.
۱۸. محمدی ری شهری ، محمد ، میزان الحکمه ، ج ۱ ، قم: دارالحديث، چاپ اول، ۱۳۶۷ش.
۱۹. مفید، محمد بن محمد ، الارشاد ، ج ۱ ، قم : کنگره شیخ مفید ، چاپ اول ، ۱۴۱۳ق.
۲۰. میر حسینی ، محمد، «استقامت و پایداری در قرآن» ، فصلنامه ادبیات پایداری ، شماره ۴ ، ۱۳۸۹ش.